
PERCEPCIJA KLASIČNIH GRŠKO- RIMSKIH FILOZOFSKIH KATEGORIJ V DELIH SLOVENSKEGA PISATELJA ALOJZA REBULE

V razpravi je predstavljen vpliv, ki ga je klasična grško-rimska kultura imela na literarno ustvarjanje slovenskega pisatelja Alojza Rebule. Pri branju njegovih del je namreč zaslediti veliko reminiscenc in percepcij iz klasične literature ter njegovo občudovanje do antičnih avtorjev. Prispevek želi dokazati, kako so nekatere klasične grško-rimske filozofske kategorije (*kalokagathia*, *verum-bonum-pulchrum*, *anthropeia*, *etos*) vplivale na oblikovanje Rebulovega miselnega sveta in kako jih slovenski pisatelj zoperstavlja današnjemu občutku Absurda in Niča. Poleg tega pa Rebula dobi v idealni sintezi Mere in Misterija tisto najvišje vodilo in sintezo grške miselnosti.

1 Uvod

Vzgib za raziskavo s področja percepcije antičnega sveta v delih slovenskega pisatelja Alojza Rebule izhaja iz podrobnega prebiranja avtorjevih del, ob tem pa še iz ugotovitve, da v slovenski literarni znanosti nismo zasledili kake globlje idejno-estetske študije o vprašanju antike v Rebulovih delih z izjemo krajših zapisov klasičnega filologa Kajetana Gantarja. V kritikah Rebulovih del je sicer omenjena avtorjeva klasična izobrazba, pogrešamo pa podrobnejšo analizo antike v njegovih delih oziroma vpliv klasične izobrazbe na pisateljevanje in na oblikovanje njegove miselnosti. Zato se v tej raziskavi želimo približati različnim vidikom antičnega sveta, ki so v posebnih doživljajskih razsežnostih vključeni v Rebulova dela (upoštevali smo tako romane kot eseje, dnevnike, razne članke ipd.), predvsem pa spoznati poglobljeno gibalno antične filozofske miselnosti, ki izstopa kot nekakšen *conditio sine qua non* v avtorjevem dojemanju sveta.

2 Antika v biosu in opusu Alojza Rebule

Antični svet je Rebulo spremljal vse od gimnazijskih let, ko se je prvič srečal s predmetoma grščine in latščine, prek študija klasične filologije na ljubljanski

Filozofski fakulteti in nato še na njegovi življenjski poti, ko je veliko časa poučeval antiko na klasičnem liceju v Trstu. Kronološki pregled Rebulovih del sicer kaže na odsotnost antike v prvih delih,¹ podoba antičnega sveta pa stopa vse bolj v ospredje od romana *Senčni ples* dalje, ko je Rebula doživel globoko življenjsko krizo in iz nje našel izhod tako v krščanskem sporočilu kot v antičnem svetu, svoj problemski in vsebinski višek pa je dosegla z romanom *V Sibilinem vetru*. Prisotnost antike je izrazita tudi v romanu *Zelena izgnanstvo*, v katerem nastopata Enej Silvij Piccolomini in Tilen s Kontovela, ki veliko razmišljata o antiki in s tem neposredno dokazujeta avtorjevo instinktivno navezanost na antične pisce. Antika je živo prisotna tudi v novejših Rebulovih delih, saj npr. v zbirki novel *Arhipel* nastopa Rimljan Severin, ki v oglejski patriarški knjižnici sledi toku reke Timave skozi grško in rimsko literaturo. Sporočilo klasične kulture ostaja torej v pisateljevi umetniški zavesti še vedno trdno zasidrano. Med kritičnimi zapisi smo zasledili tudi nekatere, ki Rebuli z nenaklonjenostjo očitajo prekomerno razsipavanje erudicije ter dokazovanje lastnega znanja ali pa ga opozarjajo, da taka predstava, kot jo sam ima o antiki, ni realna, temveč pretirano idealizirana (npr. Čuk 1977: 5; Capuder 1987: 184; Inkret 1968: 23). Tako se odpira vrsta vprašanj, ki problematizirajo Rebulov odnos do antike, pri čemer se raziskovalec sprašuje, kaj je za Rebulo tako neprekosljivega v antiki oziroma odkod izhaja tista duhovna os, ki spaja antično in sodobno družbo. Slednja dilema predstavlja tudi središčno problematiko romana *V Sibilinem vetru*, o katerem večina kritikov ugotavlja, da je Rebulova ustvarjalna zamisel hibridna, zato se tu umetniško prepletajo elementi, ki so skupni tako antičnemu kot sodobnemu času (Škamperle 1989: 9; Košuta 1994: 479). S tem avtor dokazuje, da so silnice, ki vladajo človeškemu življenju, pravzaprav vedno iste. Katere pa so te silnice, bomo predstavili v nadaljevanju.

3 Temeljne antične filozofske kategorije

V Rebulovi percepciji je antika obdobje, v katerem je človek dosegel višek svoje duhovne skladnosti in uzavestil številne filozofske pojme, ki so postali ne le sestavni, ampak tudi vodilni del evropske kulture. Ta svet je pisatelja samega popolnoma prevzel, grško-rimska modrost mu je postala življenjski vzor uravnovešenosti antičnega človeka, medtem ko mu je sodobna filozofija le izraz nesuverenega človeka, uklenjenega v občutje Niča.

Če mi antika pomeni, kar mi pomeni, je to zaradi nekaterih nepreseženih in nepresegljivih vrhov, do katerih se je v antiki pognal človeški duh na ključni fronti človeškega, to je

¹ Odsotnost antike je možno razlagati s pomočjo študije o antropocentrizmu in neantropocentrizmu Katarine Šalamun Biedrzycke (Šalamun Biedrzycka 1995). Kriteriji, katerih se avtorica poslužuje, se osredotočajo na proces alienacije avtorja oziroma njegovega uteleševanja v literarnem junaku. Avtorica ugotavlja, da je Rebula začel svojo literarno pot v znamenju izstopanja iz sebe ter inkarnacije v nekoga drugega, pri čemer je skušal reševati problem alienacije tako, da je stopil v osebo, ki je bila njemu zelo oddaljena. Po Šalamunovi je takšna pripovedna tehnika v bistvu neantropocentrična, saj omogoča pisatelju, da se popolnoma odtuji samemu sebi, da se sprost in začuti v sebi klic pisateljevanja. V ta proces sodi tudi navezanost na antiko, ki je v začetnih delih ni, ker je pisatelj takrat skušal stopiti iz sebe in se je torej želel oddaljiti od svoje študijske izbire.

na fronti vrednote. Recimo estetske (Homer), miselne (Platon), etične (Mark Avrel). Če se spomnim na neki znameniti Periklejev govor v omenjenem Tukididovem delu, bom dodal še: politične. (Rustja 1989: 58.)

Rebulov miselni svet osvaja številne filozofske kategorije iz klasične grško-rimske kulture: to so v glavnem sporočila dobrote, lepote, pravičnosti, poštenosti, morale in humanizma, ki jih želi prilagoditi sodobni razvojni stopnji umetniškega ustvarjanja. Gre torej za pojmovanje filozofskih kategorij, ki vidno izstopajo kot protiutež najbolj očitnim napakam sodobnega sveta: današnjemu egoizmu, sli po denarju in ugodju, ki izpodriva pravičnost in poštenost, gigantizmom in pretiravanjem, ki uničujejo harmonični ideal klasične lepote.

3. 1 *Kalokagathia*

Filozofski pojem *kalokagathije*, sestavljen iz dveh grških pridevnikov, *καλός* (*lep*) in *ἀγαθός* (*dober*), je bil v stari Grčiji zelo razširjen, saj je združeval dve človekovi sferi: zunanjo estetsko lepoto in notranjo etično čistost.² Enakovredni spoj obeh pojmov je starim Grkom pomenil vzor harmonične skladnosti in stilnega reda, na ravni idejne formacije pa zbližujeta pojma *καλός* in *ἀγαθός* dve nasprotujoči si človeški danosti: zunanjo imanenco in notranjo transcendenco, torej človekovo težnjo po tostranskem življenju in njegovo notranje hrepenenje po nečem višjem. Ravnovesje med tema nasprotujočima si poloma je za starega Grka pomenilo vrh urejenosti, ki ga Rebula zavestno zasleduje, saj postaja zanj »v tem ključu, v ključu *kalokagathije*, /.../ sporočilo antike nedvoumno« (Rebula 1991: 65): to je sporočilo in usmerjanje v iskanje idealne harmonije in skladnosti zlasti na področju etike in estetike.

3. 2 *Verum-bonum-pulchrum*

Z binomom *kalokagathije* je na filozofskem področju tesno povezan trinom *ἀληθής–ἀγαθός–καλός*, v latinski inačici bolj poznan kot *verum-bonum-pulchrum*, ki v svoji koncepciji zajema celotno sfero človeškega: kar je v človeku lepo in dobro, je tudi resnično in obenem pravično. Medtem ko je pojem *kalokagathije* temeljil na zlitju dveh področij filozofije, in sicer etike in estetike, se v trinom *verum-bonum-pulchrum* vriva še politična sfera z vključevanjem Resnice in Pravice. S tem je krog človekovih vrednot dopolnjen, sestavljajo pa ga na etičnem področju težnja k Dobremu, na estetskem k Lepemu, na političnem pa k Resnici in Pravici. Vse te kategorije se pri Rebuli spajajo v harmonično celoto, kot opaza tudi Miran Košuta: »Grška luč ga preseva s filozofskimi kategorijami *anthropeie* in *kalokagathije*, Platonove Lepote in Resnice, Evklidove harmonije, še zlasti pa z obema ontološkima

² Grki so fante že od mladih nog vzgajali v harmoniji s pomočjo glasbe in telovadbe. Obeh predmetov so se mladeniči učili v *gimnasiumu*, cilj njihovih pedagogov pa je bil ustvariti prav ravnovesje med telesom in dušo. Študij glasbe zato ni težil h goli glasbeni izobrazbi, prav tako tudi telovadba ni bila usmerjena samo v urjenje telesa. Platon v svoji *Republiki* razlaga, da služita tako glasba kot telovadba ustvarjanju ene same harmonične celote, ne pa razvoju posameznih področij znanja.

antinomijama: *metron* in *mysterion*.« (Košuta 1994: 480.) Omenjeni trinom sega torej še dlje v globljo sfero antike, v prepletanje z grško *anthropeio* oziroma z latinsko *humanitas*.

3.3 *Anthropeia*

Vanjo [v dnevniško izpoved, op. J. C.] stopajo dogodki /.../ skozi občutljivo, ranljivo, nekoliko tudi razčustvovano, patetično, ekshibicionistično, artistično, predvsem pa (če nas zanima ideološka oznaka) humanistično sito. Humanistično od pet do glave, od Grkov in Latincev do sodobnih bolj ali manj metafizičnih transcendentalnih razlag sveta. (Rupel 1971: 488.)

V luči kritike izstopa Rebula kot izrazit humanist, njegova dela pa so zasnovana na trdnih humanističnih temeljih. Poleg renesančnega gibanja determinira beseda humanizem tudi nazor, ki temelji na spoštovanju človekovega dostojanstva in zavzetosti za človeka. Pojem sega torej na etično področje, saj gre predvsem za pokončno moralno držo, a tudi za usmerjanje k sočloveku. V bistvu je grška *anthropeia* že vključena v obravnavane kategorije, in sicer v *kalokagathijo* in trinom *verum-bonum-pulchrum*. Biti človek pomeni biti moralno pošten in dober, z estetskega vidika težiti k Lepoti, s političnega pa k Resnici. Toda Rebulova *humanitas* sega še dlje:

Homologoumenos te physei zen. Ali latinsko, v Horačevem prevodu: *Naturae convenienter vivere*. Slovensko: živeti v skladu z naravo. V čem naj bi bila ta skladnost? Na razpolago sta vsaj dve nedvoumni izhodišči: na eni strani naša bit, to je naša krhka minljivost, na drugi pa obstoj sočloveka, v njegovem vzporednem misteriju. (Rebula 1996: 19.)

Biti človek pomeni torej: »Iz nadgradenj iskati v modrost prvin. Razprožiti se v malem. Težiti k razumu, preprostosti, realnosti. Ne dramtizirati ničesar, saj je vse en sam smisel in prozornost.« (Rebula 1996: 19.)

Doseči je treba harmonijo sfer, to, kar je stari Grk tudi dosegel in kar sodobnemu človeku postaja vedno bolj odmaknjeno. Rebula opozarja na obstoj neke višje in mogočnejše dimenzije, ki prekaša vse, kar je človeško opredeljivega. Zato naj človek sprejme svojo danost in v sebi stremi po iskanju tistih vrednot, ki ga bodo kot silnice usmerjale pri njegovem delu, v svetu pa naj teži za višjo sfero harmonije in urejenosti. Sam zatrjuje, da mu »Evropa ni nič več kot metafora. Zamenljiva z abstraktno *humanitas* ali *anthropeio*. Recimo z idealom etičnega in kulturnega povzdiga.« (Rebula 2000: 21.) *Anthropeia* ali *humanitas* pomeni torej za Rebulo etično poštenost, estetsko težnjo k Lepemu, politično nagnjenost k Resničnemu in Pravičnemu. Sam Nemezian, osrednji junak *Sibilinega vetra*, npr. spoznava, da je cilj njegovega notranjega iskanja samo eden: biti človek, čimbolj. V stremljenju po čimvečji harmoniji stvarstva pristaja Rebula na načelu razuma in Horačeve umirjenosti: človek mora težiti k razumski uravnovešenosti, ne sme se podrediti živalskim strastem, ampak si mora z izostrenim okusom prisvojiti tisti občutek, po katerem lahko prepozna lepoto. Zlata atiška doba predstavlja svojstven pojav za

občutek okusa: »Atika, srečno skalovje, kjer se je rodil Okus, sin Luči in krvi.« (Rebula 2000: 294.) V tej kultivirani skladnosti se razvije pojem klasične lepote, ki ne teži v kako skrajnost, temveč v konstituiranje harmoničnega reda, ki ga je grški človek prelil v številne umetnosti: kiparstvo, slikarstvo, literaturo, arhitekturo, kjer lepota predstavlja determinirano zlitje najvišje možne skladnosti.

3.4 *Etos*

Pojmovanje humanizma, tesno povezanega z etičnimi vrednotami, kot so težnja za čistostjo, človeškim dostojanstvom in pokončno moralno držo, vodi k Platonovi in Aristotelovi filozofiji. V Platonovi koncepciji je najvišja možna vrednota ideja Dobrega, ki pa ne sme biti identificirana s prijetnim, saj prijetno implicitno vključuje ugodje, zato ne more biti prišteto med etične vrline. Ugodje namreč pogosto temelji na prevari in zmoti, ki človeka podrejata lastnim nagonom, kar pa je daleč od harmoničnega skladja. »Pri umetnosti človek v bistvu gre za svojim nagonom, tudi če ga to še toliko stane. Pri etiki pa gre v bistvu proti svojemu nagonu, tudi če je to še tako odrešujoče.« (Rebula 1981: 49.) Odreči se svojim nagonom zahteva veliko truda in odpovedi, čeprav je le ta pot za človeka odrešilna. O tem pričajo dnevniški zapisi:

A to, kar daje drugim širša bivanjska možnost (od državne samozavesti do družbene rutine), do tega more priti Slovenec samo po eni poti: po poti etosa. Etos, to je avtomatično širina, strpnost, gosposkost /.../ Etos bo vodil Slovenca tudi v zrelejše zgodovinsko zretje, ga bo zdravo relativiziral in ga tudi bolj potrdil za ta svet, ki je mogoče le manj satanov, kot se utegne zdeti. /.../ Samo tako bo lahko slovenska kvaliteta dosegla svojo zadnjo žlahtnost, ker bo univerzalna, človeška. Slovenec se lahko do kraja izživi kot Slovenec samo na univerzalni ravni. (Rebula 1971: 10–11.)

Etos torej dvigne človeka na višjo raven ter ob spoštovanju etičnih vrednot ustvarja univerzalno, splošnočloveško harmonijo, ki edina osrečuje človeka in mu prinaša mir. Alojzu Rebuli pa ni bila blizu samo Platonova etika. Veliko bolj je občudoval nekoliko kasnejšo filozofsko strujo stoicizma,³ ki se je razvila v času helenizma, tako da ga je imel celo za »najplemenitejši poganski nazor antike« (Rebula 1986: 244). Toda bolj kot helenistični stoicizem ga je pritegovala njegova rimska različica, ki ima svojega vzornika v Marku Avrelu. Rimljani so namreč grške vrline oplemenitili še s svojo tipično nagnjenostjo k *virtus*, to je h kreposti, saj so izraziteje kot Grki pojmovali človeka znotraj neke skupnosti, v kateri je vsakomur dana vloga, ki jo mora dosledno izpeljati. Zato je v človeku, v nasprotju z živaljo, prisoten razum, s katerim si je človek ob določenih pravilih in načelih uredil življenje v družbi. Ker pa je rimska družba v času cesarjev čedalje bolj prezirala tradicionalna načela rimske *virtus*, je moralno tudi vedno bolj propadala. Temu so se upirali stoiki s svojim

³ Stoiki so svoje etično gledanje utemeljevali s prvobitnim gonom po samoohranitvi, saj je edina možnost za človekovo zadovoljstvo in srečo živeti v soglasju s samim sabo in z naravo. Da se človek lahko povzpne do te razvojne stopnje, mora živeti po nekaterih vrednotah, ki so v nasprotju z naslado. Za stoike izhajajo te vrednote iz vednosti, torej v moralnosti človeka je zajeta tudi modrost. Med temeljne vrednote prištevamo samoobvladovanje, modrost, pogum in pravičnost.

udejanjanjem moralnih načel, katerim se je približal tudi glavni junak *Sibilinega vetra* Nemezian, kot priča Bernikova analiza romana:

V tej zvezi ni brez pomena dejstvo, da je bil Nemezian tesneje povezan s stoično filozofsko mislijo antike. Pisatelj ga je nekje celo zelo natančno opredelil kot stoika, ki mu je bil Okean bližji od Epikteta. /.../ Stoiki [so bili, op. J. C.] v Nemezianovem času etična zavest moralno razkrojene rimske družbe. (Bernik 1969: 130.)

Stoična filozofija pomeni torej višek etičnega razvoja v antičnem času, in to verjetno tudi zaradi svoje povezave z zgodnjim krščanstvom, saj je znal po Rebulovem mnenju antični človek globlje razumeti smisel etičnega bivanja kot pa sodobni.

3. 5 Metafizika

Stremljenje po višjem, česar ni na zemlji, kar ni vidno, k preseganju imanence v transcenco, je zajelo tudi starega Grka, ki se je umaknil od stvarnega sveta in uprl svoj pogled proti neskončnosti bivanja. V to smer ga je gnala tista človeku prirojena moč, ki ga sili v nenehno iskanje in spoznavanje vedno novih svetov, vedno novih zakonov, ki urejajo njegovo bivanje, vedno novih razsežnosti sveta in kozmosa, gre za tisto silo, ki je Odiseja deset let »premetavala« po Sredozemlju, ki je predsokratike vodila k odkrivanju počela vsega bivajočega, ki je Platona vodila v svet idej. To je človekov gon po preseganju svojega bivanja na zemlji in prodiranja v globlje dimenzije stvarstva.

Dve postavi grštva sta zame tako rekoč kategorični: 1) spoznanje /.../ o tragičnosti človeške eksistence /.../ in 2) iz tega sledeče spoznanje o bistveni nezadostnosti sveta, nezadostnosti, ki sili Grka, da prebija obzidje imanence. /.../ Mislim, da je to najgloblje sporočilo dano našemu planetu pred krščanstvom, obenem pa uvod vanj, tako z neutopičnim sprejemanjem človeške »condition«, kakor s prebijanjem v transcenco. (Horvat 1994: 21.)

Svoji usodi se stari Grk ni nikoli popolnoma predal in jo docela sprejel, poskušal jo je le osmisliti, preseči in iskati odgovore na večna vprašanja. Pri tem je spoznaval, da vlada svetu neki red, *Logos*, ki so ga bogovi *a priori* določili ljudem in ki ga človek ne sme spreminjati ali poseči vanj, saj bi s tem zagrešil greh *hybris*. *Logos* namreč kot skupni občeveljavni zakon ne pomeni le združevalne in urejevalne sile človekovega bivanja, temveč urejanje celotnega kozmosa, zato se mu nihče ne more niti upreti niti odtegniti. O tem je bil prepričan tudi Rebula:

Ko so [Grki, op. J. C.] preučevali ta svet, so spoznali njegovo urejenost. Za vsem so zaslutili neko smiselnost, neki vseobsegajoči logos, ki je nad časom in prostorom. To je neizbrisni pečat, ki ga je Grčija vtisnila evropskemu duhu. (Senčar 1992: 72.)

Pojem grškega *Logosa* sodi že v področje metafizike, torej v tisto sfero, ki presega meje imanence in prehaja v transcenco. Nekateri filozofi, kot Platon in Aristotel, so si ustvarili tudi svojo predstavo *Logosa*, s čimer so postavili temelje

celotni evropski filozofiji. Stari Grk je s svojo zmogljivostjo v duši spoznaval tisto neznansko silo, ki vodi človeka v odkrivanje drugačnih svetov in dimenzij. Težnjo k višjemu nazorno pooseblja npr. Enej Silvij v romanu *Zeleno izgnanstvo*, ko mladim študentom razlaga svojo zagledanost v grško kulturo in njene nepresegljive duhovne vrhove.

Zakaj potem Odisej ni strpel v pravkar najdeni domovini, ampak je moral tvegati pohod v temine oceana? Zakaj Demokritu ni bilo dovolj preprosto lice stvari, ampak je ta mislec moral kopati v njeno nevidnost, v njene atome? Zakaj se Platon ni hotel vdati firmamentu vidnega, ampak je moral riniti v njegovo pravzornost? (Rebula 1981: 279.)

Z besedami Eneja Silvija si Rebula torej razlaga silo, ki človeka priteguje v neznano in nevidno, in to kot posledico našega občutka izgnanosti na tej zemlji, človek namreč ne more sprejeti tega, da je prišel na svet le za krajše obdobje, ne more sprejeti pojma minljivosti, ampak teži za nečim višjim, za transcendenco.

4 Antične filozofske kategorije kot protiutež sodobni filozofiji Niča

V svojih besednih zapisih Rebula opazuje nenehen razvoj znanosti z vsemi novimi odkritji, ki vodijo v neštete možne smeri: človek odkriva neskončnost vesolja, predvsem pa želi spoznati samega sebe, tako z biološkega kot s psihološkega vidika, vprašanje vloge človeka pa še vedno ostaja odprto. S svojim nenehnim poseganjem v miselni svet so stari Grki postavili temelje na vseh filozofskih področjih: odkrivali so esenco bivajočega v ontologiji, moralne vrednote v etiki, ideal države in družbe v politiki, lepoto v umetnosti, transcendenco v metafiziki. Današnji svet pa je popolnoma drugačen, v njem Rebula ne vidi moči, ki bi urejala človekovo bivanje, ne zaznava težnje po moralnih vrednotah dobrega in pravičnega, ob grozotah koncentracijskih taborišč si ne more predstavljati grške *anthropeie*, ob Nietzschejevi rušilni filozofski misli⁴ ne vidi smisla in vseobsegajočega *Logosa*, ki vlada in ureja svet, zanj je današnja doba »nehumanistična« (Rebula 2000: 162), popolnoma se je oddaljila od vrednot grškega človeka. Ta svet popolnega izničenja je Rebulo toliko bolj vznemirjal, ker je tudi sam začutil brezsmiselnost življenja, ko je v mladih letih doživljal globoko eksistencialno krizo, iz katere ga je reševalo predvsem krščansko izročilo in z njim povezana antična modrost. Oboje mu je nudilo nekatere odgovore na temeljna bivanjska vprašanja, v pomoč pa so mu bili zlasti filozofski pojmi *kalokagathije*, trinom *verum-bonum-pulchrum*, antične *humanitas*, etičnih vrednot in stremljenje po transcendenci, ki jih je Rebula sprejel za svoje in jih postavil kot protiutež sodobnemu občutku Absurda in Niča, kar ugotavlja tudi Miran Košuta: »Tisto, kar morda najbolj očara Rebulo, netivo njegove zagledanosti v antiko, je dosežena 'harmonija sfer' grškega in latinskega sveta pred odtujujočim, rušilnim

⁴ V delu *Tako je govoril Zaratustra* je Nietzsche izjavil: »Bog je mrtev!« Po mnenju nemškega filozofa mora človek postaviti samega sebe v center vesolja, sprejeti mora kaos in nered v svetu in si prikrojiti usodo po svoji volji, kar lahko doseže samo s tem, da zavrže vse že ustaljene vrednote, posebno krščanske, ter vse ideale demokracije in humanizma. Novi »nadčlovek« se tako odtrga od množice in je sam sebi zadosten, ne potrebuje ljudi, še manj pa Boga.

ontološkimi big bangom, ki je v človeku eksplodiral z novoveško modernostjo.« (Košuta 1994: 480.)

Dvajseto stoletje je torej izničilo človeka in popolnoma omajalo antične vrednote, na katerih je bila zgrajena dvatisočletna evropska kultura. Rebula se sprašuje, kako je lahko kultura, ki temelji na grško-rimski tradiciji, rodila Hitlerja in Stalina, koncentracijska taborišča in gulage in je danes vsa prepojena z brezupom in absurdom, ki predstavljata vodilna motiva vse sodobne umetnosti, začenši z literaturo. Poleg vseh zgodovinskih grozot, brezupa in absurda zaznava avtor tudi odmiranje vrednot v vsakdanjem življenju, ki se kaže v vse bolj prodirajočem egoizmu, nezanimanju za Boga, popolni apatiji; sodobni človek ne stremi po tem, da bi bil čimbolj človek, saj so v sodobnem svetu zavladale druge vrednote: uspeh, denar, pozicija. »V filozofiji [20. stoletja, op. J. C.] sta nas očarala Nič in Smrt. V umetnosti, od besedne do likovne, Absurd.« (Rebula 1994: 90.) Grške *anthropeie*, latinskega *verum-bonum-pulchrum*, splošnoveljavne človeške etike ni več, zavladal je občutek, da je svet popolnoma poblaznel, zato človek išče drugačnih, novih vrednot, ki jih Rebula v prvi vrsti zasledí v krščanstvu, nato pa še v antičnem svetu. Antični človek, ki je živel v manj udobnem svetu in ni poznal vsega, kar ga je obdajalo, je zapustil človeštvu dela, prežeta z občutkom bivanjske polnosti, smisla in svetlobe. Rebulov pogled na zgodovinsko dogajanje je zato črno-bel: v grško-rimskem svetu vidi le malo negativnih strani, ki jih sicer občasno omenja, a mu ne morejo skaliti skoraj idealne podobe o antiki, v sodobnosti pa ne vidi pozitivnih vrednot, saj je današnji svet zanj popolnoma prežet z Ničem.

Odnos do antičnega sveta je v Rebulovi percepciji vse preveč idealiziran, do sodobnega pa odklonilen. Iz antičnega sveta je sprejel predvsem nekatere filozofske pojme, ki jih je uzavestil kot vrednote: gre za pojme, ki presegajo časovne meje grškega sveta in so občevaljavni v vseh dobah, razen v sodobni, ko je človek zavrgel svoje grško-rimske korenine in se predal Niču. V grško-rimskem svetu torej prepoznava bistvene elemente človeškega življenja: moralne vrednote Dobrega in Pravičnega, čut za Lepoto (*kalokagathia*, *verum-bonum-pulchrum*), človečnost (*anthropeia*, *humanitas*) in pa težnjo človeškega duha po preseganju vidnih meja in odkrivanju transcendence, kar je stari Grk znal uravnovesiti s stvarnim življenjem. V raznih antinomijah je našel zlato sredino, s katero si je ustvaril »harmonijo sfer«, ki jo Rebula postavlja kot protiutež sodobnemu občutku Absurda in Niča. Cilj pa ostaja tudi tržaškemu pisatelju isti: »Biti človek, čimbolj«.

5 »Sestrsko dvojico«: Mera in Misterij

»V tem dvojčkovskem sporočilu vidim najzlahtnejše, kar mi daje antika.« (Rebula 1991: 64.)

V številnih zapisih, intervjujih in esejih je Alojz Rebula identificiral bistvo antičnega sporočila v nerazdružljivi dvojici Mera in Misterij. To pojmovanje je posredoval z besedami profesorja Okeana v romanu *V Sibilinem vetru*, o tem je napisal tudi esej,

nenazadnje pa slednjo dvojico omenja še v drugih besedilih. Kaj sta Grkom in prek njih Rebuli pomenili besedi Mera in Misterij?

5.1 *Metron*

Grško-slovenski slovar Antona Doklerja prevaja μέτρον z »1.a. mera, merilo /.../ b. pravična mera /.../ c. merilo, vodilo /.../ 2. vse, kar se meri, pot, prostor, obseg, kraj /.../ 3. mera v stihih, metrum.« (Dokler 1915: 503.) Beseda *metron* ima torej več pomenov, in to glede na kontekst, v katerem se uporablja. Skupni imenovalec vsega pa je srednja mera. Grški pesnik Pindar je npr. napisal: »V vsaki stvari je mera.« Podobno je trdil tudi latinski pesnik Horac: »Stvari imajo svoje meje, povsod so meje dobro začrtane.« *Metron* predstavlja določeno mejo, ustaljeni red, po katerem se svet razvija in po katerem ima vsaka stvar svojo vlogo in cilj, vse je torej urejeno v harmoniji. V arhitekturi in kiparstvu je stari Grk razvil pojem zlatega reza, to je določenega sorazmerja med različnimi deli umetnine, v pesništvu so besedo *metron* uporabljali za stopico, torej za urejeno verzno enoto, tudi nekatera poimenovanja s področja znanosti poznajo besedo *metron*: tako npr. beseda geometrija, sestavljena iz besed *gea* – zemlja in *metron* – mera, pomeni, da ima vse, kar je na zemlji, svoj red. V grški mitologiji je urejenost in racionalnost predstavljal Apolon,⁵ bog glasbe in sonca, iz katerega je bil skovan pojem apoliničnosti, ki označuje nekaj skladnega, umirjenega. Temu redu in meri se podreja tudi Rebula, ko pravi: »Sprejeti antiko, se pravi vzpostaviti sredi džungle mitologij kraljestvo razuma, sredi razrasti nagonov kraljestvo mere, sredi bakhantovanja domišljij kraljestvo okusa.« (Rebula 1981: 276.) Gre torej za umirjeno pojmovanje življenja brez pretiranega predajanja strastem, ob čemer mora biti človek tako ponižen, da spozna, predvsem pa da sprejme svoje meje. Medtem ko jih je antični človek znal odkriti in sprejeti in si po preseganju teh določiti kazen *hybrisa*, sodobni človek svojih mer ne pozna in ne dojame, zato meni Rebula, da ostaja grštvo nepreseženo, predvsem ob »takšni negaciji Mere, kakor jo predstavljajo sodobni gigantizmi, od političnih do ekoloških« (Rebula 1994: 64). Svoj pogled na Mero v antičnem svetu razkrije v besedah profesorja Okeana v romanu *V Sibilinem vetru*:

Metron: merilna enota, s katero stojimo kakor z bajalico sredi peščin. Puščica, nabita na deblo sredi pragozdne motnjave. Neznansko majhno, a demantno sidrce, s katerim se lahko začesnemo v podmorje bitij. Zlata sekira, s katero si lahko naša roka krči pragozd v številke in v ulomke, v podstati in v pritikline, v zlate reze kipov in v frize templjev, v trimetre tragedije in v pripeve ter odpeve zbornskih pesmi. Tako nam je dano tolažilno upanje, da nismo plen kaosa, ampak da je gozd okrog nas razsekan v smeri, v sever-Boreas in v jug-Mesembria, v vzhod-Anatole ter v zahod-Hespera. In da vse, kar je vidnega in nevidnega, plava v skrivnostnem soodnosju energij. Da smo položeni v veselje, ki ni vrtnec slučaja, ampak skladnost geometrij ... (Rebula 1968: 163.)

⁵ Simbol Apolonove glasbe je bila lira, glasbilo, katerega zvoki so ustvarjali umirjeno, prijetno in harmonično glasbo. Apolon je torej v grški mitologiji simbol racionalnosti, umirjenosti in obvladovanja strasti. Bil pa je tudi bog sonca, torej svetlobe, ki prežarja cel svet in prežene temo iracionalnosti. Kot simbol idealne lepote je v glasbi skrbel za harmonijo, v literaturi pa je bil oče Muz, mitoloških bitij, ki so navdihovala ustvarjalce. Tudi Apolonovi kipi izžarevajo vedno klasično lepoto, z idealnimi potezami lepega mladeniča.

Harmonija v svetu torej ni prepuščena slučaju, saj se vse dogaja po nekem ustaljenem redu in določenem *Logosu*. In temu se mora človek podrežati, ga sprejemati ter v njem živeti v skladu s samim sabo in z naravo.

5. 2 *Mysterion*

Beseda *μυστήριον*⁶ odkriva naslednje pomene: »1. tajnost, skrivnost, v množini misteriji /.../ 2. tajna, tajni nauki.« (Dokler 1915: 516.) V grški kulturni zgodovini so bili misteriji posebni obredi za izbiranje oseb, ki bi jih vpeljali v tajne skupine. Njihov cilj je bilo odkrivanje neraziskanih in skrivnostnih sfer bivajočega. Poleg tega pa je samostalnik *μυστήρια* označeval tudi najslavnejši del *elevzijskih obredov*, ko je morala izbrana oseba z zahtevno preizkušnjo dokazati svojo hrabrost. Kdor je to preizkušnjo preстал, je bil uveden v skrivnostne misterije, ki so v svojem prvotnem pomenu verjetno označevali prav nedostopnost neizbrancem. Misterij bivanja je v religijah močno navzoč: besedo *μυστήριον* so npr. uporabljali Jezusovi učenci in z njo poimenovali tajne nauke ter nedoumljive verske skrivnosti. Vsaka vera ima v sebi tudi območje transcendentnega, skrivnostnega, in prav v religijah je misterij bivanja najbolj navzoč: »Zakaj religija, naj bo katerakoli, je prvenstveno občutje misterija bivanja. Cinik pa misterija ne čuti. Misterij čuti najbolj otrok.« (Rebula 1986: 31.) Filozof, ki se je v antiki najbolj poglobil v ta misterij, v odkrivanje nekega irealnega, idealnega sveta, je bil Platon s svojim »nedosegljiv[im] sondiranje[m] misterija biti.« (Rebula 1993: 20). Tako kot je bog Apolon predstavljal racionalno plat sveta, pooseblja misterij bivanja bog Dioniz, ki simbolizira veselje in vzburjenost⁷ in iz katerega izhaja beseda dionizičnost, kar pomeni nemirno, zaneseno, razbrzdano.

Kot je Mera določevala inteligibilnost sveta z znanostjo in razumom, tako predstavlja Misterij tisto bivanjsko razsežnost, ki presega znanost in človeški razum. Iz Okeanovih besed se nam zopet razkrije Rebulova percepcija misterija:

Misterij-mysterion: to je kalup na odlitek mere, brez katerega tudi odlitka ne bi bilo. To je predvsem trepet pred vsem, kar še ne more biti. Spoštovanje pred še neznanim materinstvom Naročja. Utripanje bakle pred daljavami, ki se mečejo v nove daljave, v valovih neizmerljivega pogorja biti. To je tisti srh, ki te prevzame ob pogledu v človeško oko, v razpon ozvezdij, v tiho predvečerno sneženje. Srh, ki je javljanje iz matrne teme, v bratskem poklicavanju bitij preko robov, v nenehnem povezovanju čez prepade niča. Kakor tipanje zračnih mostov iz prekletstva, kjer izgubljena rjove samota. (Rebula 1968: 164.)

⁶ Beseda ima svoj izvor v glagolu *μύω* (*sem zaprt*, v prenesenem pomenu pa *sem umirjen*), iz katerega izvira glagol *μυέω* (*uvajam v misterije*), v glavnem rabljen v pasivni obliki *μυέομαι* (*sem uveden v misterije*).

⁷ Mit boga Dioniza je povezan z vinom, veseljem, iracionalnostjo. Njemu v čast so stari Grki pripravljali tudi Dionizove praznike, med katerimi so se predajali pitju, veseljačenju in včasih tudi protizakonitim dejanjem. Šlo je torej za popolno prepustitev nagonom. Obenem je Dioniz tudi bog rodovitnosti zemlje, zato se je človek z njim približal zemlji in prvobitnim živalskim strastem. Njegovo glasbilo je bilo *aulos*, ki je dosegalo nekoliko nižje tone kot Apolonova lira, in nanj so igrali ob živahnih praznikih. Dionizična praznovanja so po navadi potekala v temnih nočnih urah, ko sonca in Apolona ni bilo. Tako predstavlja bog Dioniz Apolonu nasprotno plat grške duše, tisto iracionalno, nagonsko, kateri so se Grki občasno predajali.

V skladnosti Mere in Misterija, torej racionalnosti in iracionalnosti, urejenosti in neurejenosti, svetlobe in teme, razuma in nagona, imanence in transcendence, začuti Rebula bistvo človekovega življenja.

5.3 Med Mero in Misterijem

Metron in *Mysterion* sta nerazdružljiva »sestrska dvojnost«, v ravnovesju katere se kaže resnica sveta, mir, prvinskost in pristnost človeka, ki dojema naravo bodisi v njeni izmerljivosti kot v njeni skrivnostnosti ter spoznava njeno urejenost in smotrnost. Svojo identiteto doseže človek šele, ko se približa misteriju, trepetu pred neznanim, ki ga trga od realnega življenja in ga vodi v transcendenco. V ravnovesju Mere in Misterija zazna Rebula zanesljivo enoto za človeka, »razpetega med slo po osvobajajoči luči in med slo po osrečujoči temi« (Rebula 1991: 64).

Gre torej za ravnovesje med dvema nasprotujočima si silama, ki sta del človekove duše. Iskanje skladnosti med protipoloma je grški človek znal razviti na mnogoterih področjih, pri nekaterih je bolj težil za Mero, pri drugih pa za Misterijem.

Ravnovesje med Mero in Misterijem ne ostaja zasidrano zgolj v antičnem svetu, Rebula ga poskuša dojeti in vzpostaviti tudi v sodobnem, v katerem pa opaza, da človek ne teži za ravnovesjem med obema protipoloma, ampak se približuje zdaj enemu zdaj drugemu. »Sodobni gigantizmi« (Rebula 1991: 64) se npr. zelo oddaljujejo od občutka mere, »moderna filozofska hybris« (Rebula 1991: 64) pa je prava negacija Misterija. Rebula išče to ravnovesje v številnih družbenih pojavih sodobnega sveta. »Čedalje bolj doma se čutim na Grškem, med čutom za mero in čutom za neskončnost: in oboje je tuje našemu času.« (Rebula 1985: 151.)

Dvatisočletna evropska zgodovina je bila prepojena s številnimi različnimi in nasprotujočimi si miselnimi in filozofskimi tokovi, a v vseh obdobjih so se ljudje hranili od antike, čeprav na zelo različne načine. Šele v moderni dobi so se razvili umetniški tokovi, ki so v neskladju z ravnovesjem med Mero in Misterijem, npr. »filmska spektakularnost in literarna eksotičnost« (Rebula 1991: 64). Torej so iz istih korenin Mere in Misterija pognale nasprotujoče si težnje: »svetost, kulturnost, senzacionalnost in cinizem« (Rebula 1991: 64). Kdor upošteva samo drugega od obeh polov, priznava filozofijo nihilizma, v katerem vrednote ne obstajajo. Če pa priznavamo, tako kot Alojz Rebula, drugačne, višje vrednote, kot so *kalokagathia*, *verum-bonum-pulchrum*, *anthropeia* ipd., je bistvo življenja nekje drugje: v ravnovesju med Mero in Misterijem.

Metron in *Mysterion*: sestrska dvojnost, ki poganja iz enega. A če je mera v nas največje, je misterij najsvetejše. Mera in misterij. Nerazdružljiva sta. Dvoje občujočih posod, kjer se izravnava vrelec bivanja. Če se posuši ena posoda, se posuši tudi druga. Zakaj kaj je mera brez misterija? To je lahko samo povampirjena hybris – objest, ki korači v pragozd z lučko, prepričana, da stiska v pesti sonce. In kaj je misterij brez mere? Kakor če bi človek odvrigel še tisto nekaj svetlobe, kar mu je dana, v zavestni izbiri noči. Sveto ravnovesje med mero in misterijem, med razumom in ekstazo, med gotovostjo in trepetom – to je blagovest, ki nam jo je enkrat za vselej sporočil Helen ... (Rebula 1968: 163.)

6 Zaključek

Kako in v kolikšni meri je torej klasična kultura vplivala na oblikovanje Rebulovega miselnega sveta? Kot smo odkrili iz pričujočega prispevka, dolguje Rebula antiki predvsem usvojitev vseh tistih filozofskih kategorij, po katerih nam posreduje glavno sporočilo svojih literarnih in esejističnih del: to so vrednote Dobrote, Lepote in Pravičnosti (*kalokagathia*, *verum-bonum-pulchrum*), moralna načela rimsko-stoiške filozofije, stremljenje v metafiziko in v višje, človeku nedosegljive sfere. Ob spoznanju in prevzemu temeljnih antičnih filozofskih vrednot ter ob klasični izobrazbi je pristal na lastnem oblikovanju filozofskega pogleda na svet, kar pa implicitno ne pomeni, da pisatelj dolguje ustroj svojega miselnega sveta le antiki. Nasprotno, njegovo nagnjenje do krščanstva in nadaljnje odkrivanje srednjeveške, moderne ter sodobne filozofije dokazujeta, da se je pisatelj miselni koncept oblikoval pod vplivom najrazličnejših tokov evropske kulture in zgodovine. Antika pa ostaja nedvomno pomemben, nezamenljiv del osebnega in umetniškega jaza Alojza Rebule.

Viri in literatura

- Bernik, France, 1969: V dilemah preteklosti in sedanjosti. *Prostor in čas* I/3. 128–137.
- Capuder, Andrej, 1987: Neznano drevo Alojza Rebule. Capuder, Andrej: *Romanski eseji*. Trst: ZTT. 181–189.
- Čuk, Marij, 1977: Ob Rebulovi knjigi »Snegovi Edena«. *Primorski dnevnik* 2. 10. 1977. 5.
- Gantar, Kajetan, 1997: Podoba Marka Avrelija v romanu Alojza Rebule. Avrelij, Mark: *Dnevnik cesarja Marka Avrelija*. Ljubljana: Slovenska matica. 25–31.
- Inkret, Andrej, 1968: Alojz Rebula: V Sibilinem vetru. *Tribuna* 4. 6. 1968. 23–24.
- Košuta, Miran, 1994: Rebulizmi: 10 ključnih gesel iz književno-ontološkega besednjaka Alojza Rebule. *Slavistična revija*, 42/4. 475–489.
- Rebula, Alojz, 1956: *Vinograd rimske cesarice*. Maribor, Obzorja.
- Rebula, Alojz, 1960: *Senčni ples*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rebula, Alojz, 1968: *V Sibilinem vetru*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rebula, Alojz, 1971: *Gorje zelenemu drevesu*. Maribor: Obzorja.
- Rebula, Alojz, 1981: *Zeleno izgnanstvo*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Rebula, Alojz, 1985: *Oblaki Michigana: ameriški dnevnik*. Celovec–Ljubljana–Dunaj: Mohorjeva družba.
- Rebula, Alojz, 1986: *Vrt bogov: koloradski dnevnik*. Ljubljana: Slovenska matica.

Rebula, Alojz, 1991: *Na slovenskem poldnevniku*. Maribor: Obzorja.

Rebula, Alojz, 1993: *Koraki apostolskih sandal: dnevnik s sinode evropskih škofov v Rimu*. Celovec–Ljubljana–Dunaj: Mohorjeva družba.

Rebula, Alojz, 1994: *Skozi prvo zagrinjalo*. Celje: Mohorjeva družba.

Rebula, Alojz, 1996: *Previsna leta, dnevnik 1974–1975–1976*. Trst: Mladika.

Rebula, Alojz, 2000: *Ko proti jutru gre: dnevnik 1982–1985*. Celovec–Ljubljana–Dunaj: Mohorjeva založba.

Rebula, Alojz, 2002: *Arhipel, panorama slovenskih stoletij*. Ljubljana: Slovenska matica.

Rupel, Dimitrij, 1971: Rebulov dnevnik Gorje zelenemu drevesu. *Naši razgledi*, 27. 8. 1971. 488.

Rustja, Božo, 1989: Oko ni videlo... (pogovor s profesorjem Alojzom Rebulo). *Celovski zvon* letnik VII/23. 57–60.

Šalamun-Biedrzycka, Katarina, 1995: *Umetniški vzpon Alojza Rebule*. Koper: Lipa.

Škamperle, Igor, 1989: Obljuba, krščanstvo, antika in Domovina. *Primorski dnevnik* 19. 1. 1989. 9.

